

ДИЗАЙН

УДК 7.036:74.012:76.01

Анжела **Клочана**

аспірантка кафедри дизайну
та основ архітектури Інституту
архітектури НУ «Львівська
політехніка»

Геометричні мотиви в дизайні поліграфічної продукції стилю ар деко

© Клочана А., 2017

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1170616>

Анотація. Досліджено геометричні та самоподібні за конфігурацією мотиви в дизайні поліграфічної продукції стилю ар деко. На основі композиційного аналізу зразків поліграфічної продукції цього стилю виявлено, що в композиціях геометричні форми використовувалися в якості тла, для підсилення виразності тексту, в складі орнаментальних мотивів, а використання діагональних ліній і площин слугувало вагомим компонентом перспективи та глибини, надаючи зображенням тривимірності та просторовості. У статті виявлено, що такі прийоми як використання повторів і самоподібних елементів, художники та графіки застосовували для підсилення враження від смислового наповнення провідної теми в композиціях поліграфічної продукції. Представлено можливості застосування стильових особливостей ар деко, а саме – використання геометричних мотивів у сучасному графічному дизайні, зокрема в системі фахової дизайнерської освіти.

Ключові слова: ар деко, поліграфічна продукція, стильові особливості, мотив, композиція, самоподібні елементи.

Постановка проблеми. Дослідники геометрії в дизайні наголошують на тому, що всі засоби композиції в дизайні, архітектурі, декоративно-прикладному та образотворчому мистецтві безпосередньо пов'язані з геометрією. До цих геометричних властивостей належать співвідношення основних параметрів геометричних фігур і їхньої структури, кути між

лінійними та площинними елементами, характер контурної лінії, формотворчі орієнтири тощо. Саме ці властивості формують головні естетичні характеристики зовнішнього вигляду композицій. Процес формотворення неможливо відокремити від геометричного осмислення композиції [1, с.158]. У своєму дослідженні С.В. Прищенко зазначає, що геометричні форми наділені можливостями психофізіологічного впливу, тому часто застосовуються там, де необхідно привернути увагу, особливо в дизайні поліграфічної продукції. За своїми кольірними динамічними властивостями геометричні форми близькі до сучасного архітектурного середовища та органічно вписуються в його специфічну раціоналістично-геометричну структуру [2, с.203].

Досліджувати геометричні форми та особливості їхнього застосування в архітектурі та дизайні ще на початку ХХ ст. почали П.Беренс, В.Гропіус, Ле Корбюзьє та інші видатні архітектори і дизайнери. Тому в період стилю ар деко тенденція використовувати геометричні форми в дизайні поліграфічної продукції набула стрімкого розвитку. З огляду на сучасні тенденції в графічному дизайні, зокрема спрощене трактування, геометризацию форми та використання геометричних орнаментів, з'являється потреба в дослідженні геометричних мотивів у дизайні поліграфічної продукції стилю ар деко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми геометрії та дизайну, дотичні до цієї теми, досліджували М.Яковлев, С.Прищенко, О.Боднар, К.Елам. У статті «Історія використання геометрії в художньо-творчих процесах» М.Яковлев розглядає історію становлення і розвиток взаємозв'язку геометрії та формотворчої діяльності найвідоміших архітектурних та мистецьких шкіл [1, с.158]. У дослідженні С.Прищенко акцентує увагу на геометричних аспектах композиційного формотворення. У цій статті досліджено еволюцію візуальних засобів геометричного (конструктивного) стилю. Проаналізовано актуальні композиційні та колористичні прийоми використання геометричних форм у різновидах сучасного дизайну: середовищному, промисловому, графічному, рекламному тощо. Встановлено, що геометричний підхід сьогодні широко використовують у різновидах дизайну як композиційний засіб, а саме: як основний формотворчий принцип, у ритмічних і комбінаторних побудовах площини та простору, для передавання враження симетрії-асиметрії, ста-

тики-динаміки тощо [2, с.203]. К.Елам у роботі «Геометрія дизайну. Пропорції і композиція» досліджує геометричні принципи побудови промислових виробів і меблів, аналізує візуальну структуру плакату, співвідношення між основними елементами композиції та їхнє розташування [3, с.46-77].

Дослідженням стилю ар деко в дизайні та архітектурі присвячені праці Н.Філічевої, О.Савельєвої, Н.Сбітнєвої, Р.Яціва, А.Банцекової, І.Крейзер, Н.Станкевич, О.Коновалової та ін.

Формулювання мети статті. Мета – проаналізувати застосування геометричних і самоподібних за конфігурацією мотивів у дизайні поліграфічної продукції стилю ар деко і визначити перспективи їхнього використання в системі сучасного графічного дизайну.

Виклад основного матеріалу. Для стилю ар деко характерним було використання різних «енергетичних побудов» у вигляді зигзагів, блискавок, спалахів світла, трикутників, ромбів, розтягнутих еліпсів – усього того, що допомагало відобразити відчуття руху, швидкості, енергії. На зміну традиційним збалансованим композиціям прийшли асиметричні, художники перестали боятися, що одна частина композиції переважить іншу, навпаки, такий принцип надавав зображенню нової динаміки. Вони з'єднували кольори, які раніше вважали дисонансними, спрощували зображення до схеми [4, с.58]. Стиль ар деко вміло запозичував від попередніх і паралельних стилів і напрямів певні особливості. Однією з таких особливостей є використання геометричних форм або їхніх фрагментів: кіл і широких площин чистого кольору; прямих кутів і ліній; чіткості й прямолінійності конфігурацій. Чисті геометричні форми ар деко дотримувалися тектонічних, ритмічних і пропорційних характеристик своїх історичних попередників (використання спрощеної геометризації форм було характерним для «Веркбунду», «Баугаусу», амстердамської школи Де Стил). У стилістиці ар деко геометрія виступала як фактор порядку та гармонії [5, с.180]. На відміну від конструктивних і функціональних ідей цих шкіл, стиль ар деко часто використовував геометричні форми для декоративних цілей. Художники періоду ар деко використовували елементарні геометричні фігури, самоподібні за конфігурацією мотиви та мотиви природних об'єктів.

У композиціях поліграфічної продукції стилю ар деко геометричні форми використовували як тло, щоби посилити виразність тексту (рис. 1), у складі орнаментальних мотивів (рис. 3). З допомогою геометричних форм створювали орнаментальні композиції, згруповували блоки тексту. Часто художники зверталися до декорування шрифтів самоподібними елементами, хвиле- та зигзагоподібними лініями та площинами.

У дизайні поліграфічної продукції застосування геометричних мотивів є важливим засобом фокусування уваги в потрібній точці композиції. Геометричні форми можуть слугувати своєрідними елементами, що скеровують увагу до центру композиції (рис. 5). Аналізуючи зразки плаката, можна побачити, що в основі їхніх композицій – структура геометричних фігур, яка є конструктивною основою для розміщення основних елементів композиції (рис. 2–6).

Одним із засобів створення активної зорової форми рекламної поліграфічної продукції геометричного (конструктивного) стилю, зокрема і стилю ар деко, був метричний повтор елементів: чергувалися смуги різних відтінків, контрастних за кольором і тональністю. Вони розташовувалися вертикально, горизонтально, під кутом. Виникала ілюзія руху, яка збуджувала зір і спонукала прочитати, звернути увагу на рекламу [2, с. 204]. Ю.Сомов зазначає, що метричний повтор навіть при кількох скоординованих рядах елементів сприймається простіше від ритму. Змінюючи порядок наростання ритмічного ряду, обсяг елементів, їхню структурну насиченість тощо, можна посилювати чи послаблювати динамічність композиції. Ритм пов'язаний з такою особливістю зорового сприймання як рух ока в напрямку наростання змін ряду. Наш зір дуже чуйно реагує на ледь помітний відступ від закономірності, на якій будується ритмічний ряд. У межах обраного чи обумовленого ритму варіювання неможливе тому, що зміна одного елемента або кроку в ряду неминуче веде до втрати цілісності іта до втрати динамічності [6, с. 204]. Майстри плаката та ілюстрації періоду Ар деко вміло користувалися такими засобами композиції як ритм і метр. З огляду на можливість суміщення метричного та ритмічного порядку, часто використовували метричний порядок, ритмічний порядок, метро-ритмічний порядок.

Рис. 1. Рекламний плакат. Франція, 1930-ті рр. Художник Андре Галланд (Режим доступу: https://www.ankbar.co.uk/original_vintage_posters/travel_posters/saintaubin_sur_mer_calvados/PT0276/);

Рис. 2 Аналітична схема геометричної побудови композиції плакату. (Рис. Ключаної А. М.);

Рис. 3. Дизайн обкладинки. Харків, 1922 р. (Режим доступу: <http://ukrainianweirdos.tumblr.com/image/6550176662>);

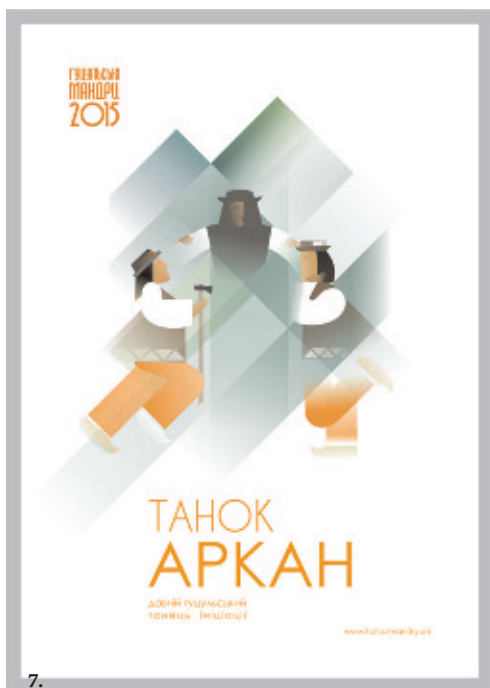
Рис. 4. Аналітична схема геометричної побудови композиції книжкової обкладинки. (Рис. Ключаної А. М.);

Рис. 5. Фрагмент брошури для пароплавів. Франція, 1934 р. (Режим доступу: http://www.travelbrochuregraphics.com/Nautical_Pages/Nautical_6/frenchline1.htm);

Рис. 6. Аналітична схема геометричної побудови композиції брошури. (Рис. Клочаної А. М.);

Рис. 7. Дизайн плакату «Гуцульські мандри 2015» (Фрагмент дипломної роботи ОКР «Maгістр». Розробка автора);

Використання повторів, самоподібних елементів художники та графіки застосовували для підсилення враження від смислового наповнення провідної теми композицій поліграфічної продукції. Використання мотивів самоподібних елементів можна умовно розділити на певні групи:

- для підсилення характерних візуальних ознак природних явищ (хвилі, сонце, дощ тощо);
- для візуалізації ефекту руху та швидкості (так звані силові лінії);
- для відтворення краси біонічних форм і мотивів (листя та кроки дерев, квіти);
- для підсилення враження від значущості та важливості певного моменту та події;
- для створення відчуття простору та об'ємності.

У композиціях дизайну поліграфічної продукції можна окреслити застосування самоподібних елементів і строго по сітці, і спонтанно розташованих у композиції елементів. Найчастіше такі самоподібні елементи укладені по спіралі або ж у лінійному порядку.

Самоподібні елементи наслідують природу, тому не дивно, що ілюстратори ар деко так захоплювалися використанням цих мотивів у своїх композиціях. Ар деко характеризувався прагненням до «краси», прагненням подібатися більшості, звідси й походить поєднання реалістичності та декоративності зображень водночас.

Геометричністю і спрощеністю форм характеризувалися роботи таких майстрів плаката, як А.Касандр, Ш.Лупо, П.Колін, Ж.Карлю. Цікавими є роботи ілюстратора, карикатуриста та дизайнера Джона Карлоса (J. Carlos), який дуже часто вдавався до застосування метричних і ритмічних повторів у композиціях. Дж.Карлос був директором бразильського журналу «Para Todos», обкладинки якого часто прикрашали його роботи [7].

У західноукраїнській графіці згаданого періоду, як і в польській версії ар деко, використовувалися національні мотиви, зокрема геометричні орнаменти Гуцульщини. Також великий вплив мала школа Г.Нарбута у вирішенні стилістики шрифтів. Орнамент був важливим засобом художньої виразності. Геометричні мотиви українських орнаментів розглядалися як закон зображальної умовності форми та простору, повторення орнаментального мотиву – як посилення ритмової суті явища [8, с.109].

У період 1920–1930-х років творчість, проектна діяльність і промисловість на Західній Україні були тісно пов'язані з культурою і виробничою базою західних країн – Польщі, Австрії, Франції та ін. Тому в цей період яскраво простежується вплив усіх модних тенденцій, хвиль і течій з Європи на діяльність західноукраїнських митців. Це відобразилось у дизайні плаката, упаковки, книг, листівок і газет, графіці та рекламі на фасадах будинків. Стильові особливості ар деко простежуються в роботах С.Гординського, П.Ковжуна, Е.Козака, Р.Лісовського та ін.

Цікавою постаттю в рекламному житті Західної України тих років був Роман Шухевич і його фірма «Фама». Ця компанія працювала у сфері реклами та створювала багато поліграфічної продукції в стилістиці ар деко (плакати, листівки, банери та вивіски, рекламні оголошення в газетах). Для робіт компанії «Фама» також характерним було використання простих геометричних шрифтів, геометризованих орнаментальних композицій, спрощене трактування форми та використання самоподібних елементів. Одним з авторів робіт був Яків Ляниця, якого згадує Богдан Чайківський: «Яків Ляниця – мистець, художньо оформляв для нас рекламу. Його і ще кількох мистців ми потім перебрали до себе на сталу платню» [9, с. 41-42].

У сучасному графічному дизайні стильові особливості ар деко проявляються в різних інтерпретаціях, через вплив різних стилів і течій. Також стиль набуває нового подання за рахунок поєднання із сучасними шрифтами та образами, використанням комп'ютерної графіки (використання текстур і накладання напівпрозорих геометричних площин), полігональної графіки (членування зображення на трикутні чи прямокутні елементи) та впливу фрактальної геометрії.

У системі фахової дизайнерської освіти завжди залишається актуальною тема історичних стилів і напрямів у сучасному дизайні. Розгляньмо приклад виконання студентського дипломного проектування – фрагменти магістерської роботи студентки А.Клочаної на тему «Стильові особливості ар деко в графічному дизайні ХХІ століття» (керівники доц. О.Мельник, ст. викладач В.Радомська) (рис. 7).

Цей приклад демонструє творче переосмислення традиційних особливостей стилю ар деко та їхнє трактування в контексті гуцульської тематики. Особливістю пластичної мови твору

є використання напівпрозорих геометричних площин, що при накладанні одна на одну під кутом 45° , а також у вертикальному розташуванні, створюють цікаві орнаментальні мотиви і водночас переходять у зображальні мотиви гір, полонини та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши літературу, яка розкриває проблеми геометрії та дизайну, можна стверджувати, що використання геометричних мотивів було однією з характерних стильових особливостей стилю ар деко в дизайні поліграфічної продукції. Для композицій цього стилю характерним є:

- активне використання геометричних мотивів як базової основи тла;
- використання геометричних форм як допоміжних або ж об'єднаних елементів композиції або її окремих частин;
- використання геометричних форм для підсилення графічної виразності та емоційного впливу;
- використання діагональних ліній і площин було вагомим компонентом перспективи та глибини, надаючи зображенням тривимірності та просторовості;
- одним із засобів створення візуально активної форми поліграфічної продукції стилю ар деко був метричний повтор. Такі прийоми як використання геометричних і самоподібних за конфігурацією мотивів застосовували для підсилення враження від смислового наповнення провідної теми.

У системі фахової дизайнерської освіти тема стилю ар деко є перспективною, з огляду на різноманітність його особливостей і можливість їхньої взаємодії із сучасними напрямками в графічному дизайні.

1. Яковлев М. І. Історія використання геометрії в художньо-творчих процесах / М. І. Яковлев // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. – 2014. – Вип. 6. – С. 158-164.

2. Прищенко С. В. Геометричний стиль у рекламному дизайні / С. В. Прищенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Мистецтвознавство. – 2011. – № 2. – С. 202-205.

3. Элам К. Геометрия дизайна. Пропорции и композиция / Кимберли Элам. – СПб. : Питер, 2011. – 112 с.

4. Савельева О. О. Бывают странные сближенья / О. О. Савельева // Человек. – 2003. – Т. 4. – С. 55-65.
5. Филичева Н. В. Трансформация художественной образности в культуре модернизма / Н. В. Филичева. – СПб. : Таро, 2011. – 320 с.
6. Сомов Ю. С. Композиция в технике / Ю. С. Сомов. – М. : Машиностроение, 1972. – 279 с.
7. Revista Para Todos – J. Carlos [Электронный ресурс]. – 2011. – Режим доступа: <https://artelocalizada.wordpress.com/2011/10/13/revista-para-todos-j-carlos/>.
8. Лагутенко О. Українська графіка першої третини ХХ століття / О. Лагутенко. – К. : Грані-Т, 2006. – 240 с.
9. Чайківський Б. «Фама» – рекламна фірма Романа Шухевича / Б. Чайківський. – Львів : Видавництво «Мс», 2005. – 104 с.

ANNOTATION

Anzhela Klochana. Geometric motifs in print design of Art Deco style.

Geometric and self-similar in configuration Art Deco print design motifs were investigated. On basis of composite analysis of printing products samples of Art Deco style it was found that geometric shapes were used in compositions as a background, to enhance the expressiveness of the text, in composition of ornamental motifs, and the use of diagonal lines and planes served as a viable component of the prospect and depth by providing the three-dimensional and spatial image. The article reveals that such receptions as the use of repetitions and self-similar elements were used by artists to enhance the impression of semantic filling of the leading theme in the compositions of printing products. The possibilities of applying Art Deco style features, namely the use of geometric motifs in modern graphic design, in particular in the system of professional design education, were presented.

Keywords: art deco, printing product, style features, motif, composition, self-similar elements.

АННОТАЦІЯ

Анжела Клочана. Геометрические мотивы в дизайне полиграфической продукции стиля ар деко. Исследованы геометрические и самоподобные по конфигурации мотивы в дизайне полиграфической продукции стиля ар деко. На основе композиционного анализа об-

разцов полиграфической продукции стиля ар деко обнаружено, что в композициях геометрические формы использовались в качестве фона, для усиления выразительности текста, в составе орнаментальных мотивов, а использование диагональных линий и плоскостей стало весомым компонентом перспективы и глубины, представляя изображениям трехмерности и пространственности. В статье выявлено, что такие приемы как использование повторов и самоподобных элементов художники и графики применяли для усиления впечатления от смыслового наполнения ведущей темы в композициях полиграфической продукции. Представлены возможности применения стилизованных особенностей Ар деко, а именно – использование геометрических мотивов в современном графическом дизайне, в частности в системе профессионального дизайнерского образования.

Ключевые слова: ар деко, полиграфическая продукция, стилизованные особенности, мотив, композиция, самоподобные элементы.